

ЧИННИКИ ВИБОРУ ВЧИТЕЛЕМ КОМУНІКАТИВНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ СТРАТЕГІЙ

FACTORS OF TEACHER'S CHOICE OF COMMUNICATIVE PEDAGOGICAL STRATEGIES

У статті досліджується питання вибору вчителем комунікативних педагогічних стратегій. Ця проблема актуалізується з прийняттям Професійного стандарту вчителя, у якому прописані професійні функції вчителя, більшість з яких пов'язані з налагодженням комунікації педагога з різними суб'єктами освітнього процесу, а також документів, які унормовують реформування освіти. Метою статті є визначення чинників вибору учителем педагогічних стратегій спілкування з суб'єктами освітньої взаємодії. Автором сформульовано дефініцію «комунікативна педагогічна стратегія» як загальний намір досягнення мети мовленнєвої діяльності в певній комунікативній ситуації та планування мовленнєвих дій, ресурсів відповідно до мотивів, потреб, установок суб'єктів освітнього процесу. Автор також виокремлює педагогічну тактику як сукупність послідовних дій педагога та мовленнєвих прийомів відповідно до поставленої освітньої цілі у певній ситуації взаємодії з суб'єктами навчання.

Представлено чотири категорії чинників, які впливають на вибір учителем комунікативної стратегії: інституційні, особистісні, соціальні, професійні.

Інституційні визначаються державними документами. Чинні документи мотивують учителя будувати суб'єкт-суб'єктні стосунки і, зрештою, вибирати відповідні комунікативні стратегії, які спрямовані на розвиток здібностей, талантів і можливостей кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

Особистісні чинники визначаються врахуванням особистісних характеристик суб'єктів навчання, їхніх конкретних цілей, інтенцій як адресата, так і адресанта мовлення, цінностей учасників спілкування.

Соціальні чинники визначають контекст, у якому відбувається комунікативна взаємодія. Зокрема, це виклики, пов'язані з упровадженням дистанційного навчання, воєнною російською агресією, пошуком ресурсів для покращення спілкування.

Професійний чинник обумовлює можливість педагога будувати спілкування відповідно до власної комунікативної компетентності, знання психолого-вікових особливостей своїх співрозмовників, уміння використовувати техніки роботи з командами, ненасильницької комунікації тощо.

Запропоновано класифікацію власне комунікативних педагогічних стратегій, виокремлено управлінські, стратегії взаємодії, інформаційні, оцінювальні.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, суб'єкти навчання,

освітня взаємодія, професійні функції педагога.

The article investigates the issue of teachers' choice of communicative pedagogical strategies. This problem is actualized with the adoption of the Professional Standard for Teachers, which prescribes the professional functions of teachers, most of which are related to the communication of teachers with various actors in the educational process, as well as documents governing education reform. The purpose of the article is to determine the factors of teacher's choice of pedagogical strategies for communication with the subjects of educational interaction.

The author formulates the definition of "communicative pedagogical strategy" as a general intention to achieve the goal of speech activity in a particular communicative situation and planning speech actions, resources in accordance with the motives, needs, attitudes of the subjects of the educational process. The author also singles out pedagogical tactics as a set of consistent actions of the teacher and speech techniques in accordance with the educational goal in a particular situation of interaction with the subjects of learning.

There are four categories of factors that influence the teacher's choice of communication strategy: institutional, personal, social, professional.

Institutional are determined by state documents. Current documents motivate teachers to build subject-to-subject relationships, and ultimately to choose appropriate communication strategies that aim to uncover and develop each child's abilities, talents, and abilities through a partnership between teacher, student, and parent.

Personal factors are determined by taking into account the personal characteristics of the subjects of education, their specific goals, the intentions of both the addressee and the addressee of speech, the values of the participants.

Social factors determine the context in which communicative interaction takes place. In particular, these are the challenges associated with the introduction of distance learning, Russia's military aggression, and the search for resources to improve communication.

The professional factor determines the teacher's ability to build communication in accordance with their own communicative competence, psychological awareness and age characteristics of their interlocutors, the ability to use techniques of teamwork, non-violent communication and more.

The classification of actually communicative pedagogical strategies is offered.

Key words: communicative strategy, communicative tactics, subjects of education, educational interaction, professional functions of a teacher.

УДК 37.06:316.77

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.2.20>

Шуневич О.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри методики викладання
навчальних предметів
Комунального закладу
«Житомирський обласний інститут
підсудипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Новий Професійний стандарт, що врегульовує діяльність учителя в сучасних умовах, декларує зміну підходів до загальних і професійних компетентностей, що передбачає виконання вчителем визначених

цим документом трудових функцій [1]. Більшість із цих функцій пов'язані з налагодженням комунікації педагога з різними суб'єктами освітнього процесу: учнями, іншими педагогами, адміністрацією, батьками, представниками місцевої спільноти.

Водночас на сьогодні одним з *наскрізних умінь*, яке має формувати засобами свого предмета кожен учитель, є, за вимогами Державного стандарту, уміння висловлювати власну думку в усній і письмовій формі (тобто словесно передавати думки, почуття, переконання, зважаючи на мету та учасників комунікації, обираючи для цього відповідні мовленнєві стратегії) [2]. Відповідно педагог сам має знати про такі стратегії, вміти обирати під час спілкування й навчати цього учнів.

Зрештою, сучасні виклики, пов'язані із запровадженням дистанційного навчання, теж торкаються комунікації між суб'єктами освітнього процесу, зокрема, як дослідили вчені, це істотно впливає на освітній процес, на самоусвідомлення, на продуктивність навчання, зумовлює втрату емоційних зв'язків з однокласниками, учителями, і, як результат, – цікавості до навчання [3; 4]. Тож очевидно, що опанування учителем комунікативних стратегій, які допоможе ефективно зорганізувати процес освітньої взаємодії, сприятиме мотивації учнів до активного навчання, створюватиме сприятливий емоційний клімат на уроках, у тому числі під час онлайн-взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наразі спостерігається підвищена увага науковців до проблеми комунікації в освітньому процесі, зокрема до педагогічної риторики, педагогічних комунікативних стратегій. Так, поняття комунікативні стратегії досліджувалися з огляду на комунікативну лінгвістику (Ф.Бацевич, О.Семенюк, О. Дубцова), педагогічний дискурс (М. Кухта, А. Нікітіна.), шкільну лінгводидактику (О. Горошкіна, Н. Голуб, С. Караман, О. Караман, Г. Сагач), лінгводидактику вищої школи (Л. Башманівська, О. Кучерук, К. Климова, Н. Ницета, Г. Клочек, О. Семенов). Ця проблема актуалізувалася в психолого-педагогічних дослідженнях і через перехід до НУШ як осередку партнерства всіх суб'єктів навчання, а також у зв'язку з дистанційним навчанням (Г. Ржевський, О. Пасічник).

Невирішені частини загальної проблеми.

Формулювання цілей статті. Незважаючи на дослідницький інтерес науковців до питання педагогічних комунікативних стратегій, чинники вибору вчителем стратегій і тактик спілкування з учасниками освітнього процесу вивчені недостатньо, що й зумовлює **мету** нашої роботи: визначити чинники вибору учителем педагогічних стратегій спілкування з суб'єктами освітньої взаємодії.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичних дослідженнях для означення тексту, який продукує вчитель у співавторстві з іншими суб'єктами навчання, послуговуються терміном «педагогічний дискурс», який «передбачає компетентну, толерантну, творчу мовленнєву взаємодію, яка допомагає кожному із суб'єктів навчально-виховного середовища реалізувати свій комунікативний

задум» [6, с. 89], педагог формує дискурс – текст, «запліднений» діяльністю адресата (когнітивною, психологічною, естетичною тощо), тобто з'являється з тексту, народжується у ньому [7, с. 344]. Іншими словами, педагог як фасилітатор освітнього процесу, осмислюючи свій комунікативний намір, має замислитись над вмотивованим вибором власної комунікативної стратегії.

Дефініція «комунікативна стратегія» достатньо активно вивчається сучасними науковцями. Стратегію комунікації трактують як результативний вплив на співрозмовника, як трансформацію його моделі світу в очікуваному для адресанта аспекті. Є. Гоффман, американський соціолог, зазначав, що будь-який словесний вплив є стратегічним, а будь-яка словесна взаємодія вказує на стратегічні цілі мовця, тому неможливо висловитися нейтрально [8, с. 77]. Закордонні дослідники трактують комунікативні стратегії як «правила використання мови та правила спілкування» (D.Hymes), «стилістичні стратегії» [10, с. 64–79] (R. Lakoff). Сучасні українські науковці розглядають її як програму дій мовця [11, с. 165-166] (Г. Сагач), як загальний план досягнення мети мовленнєвої діяльності в певній комунікативній ситуації [6, ст. 105] (О. Горошкіна), як мовну інтенцію [12, с. 153] (О. Семенюк), послідовність мовленнєвих дій у типових ситуаціях [13, с. 63] (А. Габідулліна), «комунікативний намір мовця... і мовну об'єктивізацію цього наміру», [14, с. 85] (І. Фролова), когнітивно-мовленнєву програму [15, ст. 128] (О. Цепкало).

Зважаючи на визначення науковців, сформулюємо дефініцію комунікативної *педагогічної стратегії як загального наміру досягнення мети мовленнєвої діяльності в певній комунікативній ситуації та планування мовленнєвих дій, ресурсів відповідно до мотивів, потреб, установок суб'єктів освітнього процесу.*

Розрізняють також мовленнєву тактику, яку потрактовують дослідники як сукупність послідовних конкретних дій мовця, спрямованих на досягнення мети мовленнєвої діяльності в певній ситуації [6, ст.106], сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, визначену лінію мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямовану на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного; мовленнєві прийоми, які дають змогу досягнути комунікативної мети [16, с. 120]. Узявши за основу визначення Ф. Бацевича та О. Горошкіної, визначимо педагогічну комунікативну тактику як *сукупність послідовних дій педагога та мовленнєвих прийомів відповідно до поставленої освітньої цілі у певній ситуації взаємодії з суб'єктами навчання.*

Питання класифікації комунікативних стратегій детермінується цілями лінгвістичних, педагогічних, психологічних досліджень. Це і зумовлює різноманітність цих класифікацій. Так, О. Семенюк,

досліджуючи теорію комунікації, виокремлює такі стратегії: пояснювальна, оцінювальна, контролювальна, організаційна, стратегії сприяння [12].

З огляду на дослідження в царині комунікативної лінгвістики, низку стратегій виокремив Ф. Бацевич: діагностувальні, конструктивно-моделювальні, контрольні-оцінювальні. Діагностувальні мають на меті визначити рівень готовності учнів до нової порції знань, до вироблення умінь і навичок; конструктивно-моделювальні спрямовані на пізнання учнями нового, контрольні-оцінювальні орієнтовані на виявлення результативності навчання, вираження емоційної оцінки, зміни емоційний стан співрозмовника, спонукати до дії) [16].

Вивчаючи особливості дидактичного дискурсу, А. Габідуліна виокремлює навчальні (епістемічні), звернені передусім до ментальних механізмів мислення учнів, стратегії управління інтелектуальною діяльністю школярів і дискурсивні (стратегії регуляції взаємовідносин учителя й учнів у процесі інтеракції, індексація різних параметрів комунікативної ситуації) [13, ст.64].

Узагальнимо лінгвістичні й дидактичні підходи К. Ібрагімова, М. Мирзабекова, С. Карамана, О. Караман, М. Кухти, О. Семенюк [17;18; 6; 12] й виокремимо *навчальні педагогічні стратегії і власне комунікативні педагогічні стратегії*. Зауважимо, що в педагогічному дискурсі навчальні й комунікативні педагогічні стратегії є взаємозумовленими. Так, обираючи навчальну стратегію кооперативного навчання, учитель має дібрати відповідну комунікативну стратегію, вдалий вибір якої комунікативної стратегії позитивно впливає на результат використання вчителем навчальної стратегії, що, очевидно, сприятиме освітній взаємодії.

До *навчальних педагогічних стратегій* відносять вибір послідовності методичних дій учителя залежно освітніх цілей (стратегії текстотворення, цілетворення, діалогічні стратегії навчання, стратегії кооперативного навчання, стратегії роботи з підручником тощо). По суті, навчальними педагогічними стратегіями визначаються методи, прийоми, форми освітньої взаємодії.

До *власне комунікативних педагогічних* віднесемо такі стратегії.

1. Управлінська (висловлення своїх намірів, пояснення сенсу своїх дій, спрямування діяльності освітніх спільнот, організація освітнього середовища: створення чеклістів, путівників для роботи учнів, батьків, колег, прямий інструктаж, наказ, вказівка тощо)

2. Стратегія взаємодії (спільне обговорення правил, домовленостей, організація командної взаємодії, зміни ролей, спільне прийняття рішень, компроміс, модерування, фасилітація, медіація).

3. Інформаційна (стимулювально-мотиваційні звернення, переконання, навіювання, діалог,

стимулювання до дій, створення ситуацій здобуття учнями знань, активної інтерпретації інформації).

4. Оцінювальна (обговорення очікуваних результатів, критеріїв оцінювання, надання розвивального зворотного зв'язку, надання підтримки в процесі оцінювання).

З огляду на підходи, задекларовані в Державному та Професійному стандартах, що ґрунтуються на засадах педагогіки партнерства, вважаємо доцільною класифікацію, в основі якої лежить позиціонування вчителем власної професійної особистості. Залежно від цього можна виокремити домінуючі (неконструктивні) та партнерські (конструктивні) стратегії.

Домінуючі (неконструктивні) базуються на роз'єднувальних стратегіях, зокрема дискредитації (негативна оцінка), образи і приниження, висміювання, іронії, натяку, критики, ухилення від відповідей, звинувачення, навішування ярликів, приниження та висміювання, вербального насилля (тактика наказу й заборони, тактика погрози), маніпуляцій (тактика демагогії, лестоців, маніпулятивні тактики). До тактик домінуючої стратегії може належати також мовчання як комунікативна дія, що часто супроводжується ігноруванням, а також вибір учителем засобів невербальної комунікації, які демонструють зверхність або зневагу. Це, зрозуміло, прозводить до конфліктів і внутрішнього незадоволення. Обрання педагогом домінуючої комунікативної стратегії, на думку Ю. Скринік, зумовлює або опір з боку співрозмовника, або його згоду зі своєю роллю «підлеглого», це, у свою чергу, визначатиме подальший перебіг спілкування (конфліктні ситуації чи розвиток невпевненості, вразливості особистості учня) [18].

Показовим у цьому контексті є дослідження В. Нищети щодо використання вчителем «риторичних лабіринтів», антикомпліментів. «У тебе дріява пам'ять!», «Ти впертий, як віслук!», «На кого ти схожа?», «Що ти мовчиш, як риба», «От паралельний клас уже вивчив цю тему, а ви...» [6]. Такі фрази руйнують партнерські взаємини і не сприяють порозумінню між співрозмовниками.

Партнерські (конструктивні) комунікативні стратегії спрямовані на побудову співпраці, турботу про співрозмовника, його поступ (конструктивний зворотний зв'язок, емпатійне слухання, техніки ненасильницького спілкування), вирішення конфліктів (медіація, координування «права на мовлення»), налагодження діалогу.

Фахівці розмежовують інституційну та особистісну комунікацію, відносячи педагогічне спілкування до інституційного типу як регламентоване й структуроване. Зважаючи на необхідність налагоджувати особистісні зв'язки між суб'єктами навчання, створення партнерської взаємодії, вважаємо, що чіткі межі тут недоречні. Усе залежить від комунікативного наміру педагога, ситуації

спілкування і правильного вибору комунікативної стратегії.

Учитель у своїй педагогічній діяльності стикається з різними комунікативними ситуаціями, які потребують пояснення, аргументації, спонукання до дії, оцінювання, контролю тощо. Водночас чимало ситуацій, насамперед у професійному мовленні, вимагають піднятися над інтуїтивними уявленнями про комунікативний процес і здійснювати свідомий вибір оптимальних мовленнєвих ресурсів. Як стверджує М. Оліяр, для людини, яка звикла рефлексувати з приводу власного мовлення (а це стосується насамперед учителя, для якого педагогічне мовлення є основним засобом реалізації професійних завдань), стратегічне і тактичне планування мовленнєвих дій – цілком досяжне завдання [20]. Обираючи та змінюючи комунікативні стратегії, учитель може регулювати сприйняття суб'єктами навчання себе та своїх партнерів по взаємодії, підвищувати мотивацію навчання, підтримувати учнів, колег, батьків у їхній траєкторії розвитку, створювати позитивний клімат, формувати в учнів здатність до взаєморозуміння, міжособистісної взаємодії.

Вибір комунікативної стратегії (лінгвістична категорія) залежить від нелінгвістичних параметрів. На думку Олени Горошкіної, в ситуаціях риторично-педагогічної діяльності цей вибір залежить від мети, інтенцій педагога та його професійно-риторичної компетентності [6]. Зважаючи на цю думку, додамо, що вибір стратегії може залежати від конкретних цілей, від інтенцій як адресата, так й адресанта мовлення, які обов'язково має врахувати вчитель при виборі педагогічної комунікативної тактики, цінностей учасників спілкування, контексту, який має місце під час взаємодії, ресурсів, а також смислового компонента.

Зазначимо, що вибір учителем педагогічної стратегії визначається низкою умов. Зважаючи на те, що чимало ситуацій у професійному мовленні потребують не інтуїтивної побудови комунікативного процесу, а осмисленого вибору оптимальних ресурсів для спілкування, було виокремлено чинники, які мають вплив під час вибору стратегій спілкування. Представлено чотири категорії чинників, які впливають на цей процес: *інституційні, особистісні, соціальні, професійні*.

Інституційні визначаються державними документами. Обрання відповідних стратегій спілкування обумовлюється вектором розвитку освіти, освітніх реформ, сучасними вимогами до організації освітньої взаємодії, результатами навчання, функціями, які має виконувати вчитель. Чинні документи [1; 2; 5] мотивують учителя будувати суб'єкт-суб'єктні стосунки, і, зрештою, вибирати відповідні комунікативні стратегії, які спрямовані на розкриття та розвиток здібностей, талантів і можливостей кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

Особистісні чинники визначаються врахуванням особистісних характеристик суб'єктів навчання, їхніх конкретних цілей, інтенцій як адресата, так й адресанта мовлення, цінностей учасників спілкування.

Велику роль у виборі вчителем комунікативних стратегій мають також *освітні потреби учасників процесу*: учнів, батьків, учителів. Тут учителям варто урізноманітнювати стратегії взаємодії, ураховуючи запити учасників, їхні наміри, ситуації спілкування, власні педагогічні цілі тощо. Обираючи стратегії співпраці, учитель може використовувати певні тактики, які спрямовані на гармонізацію стосунків між суб'єктами освітнього процесу: монологічні (аргументування, сугестивну, залучення), тактики наставницького діалогу (домовленості про правила, рутини, розвивальний зворотний зв'язок, модерування, активного (рефлексивного) слухання, Я-повідомлення, тактики ненасильницького спілкування, рефлексивні запитання, опосередкованої комунікації (листування, телефонні розмови, онлайн-спілкування); невербальні (екстралінгвістичні: паузи, мугикання, сміх, зітхання, темп; паралінгвістичні: голос, діапазон, тональність).

Соціальні чинники визначають контекст, у якому відбувається комунікативна взаємодія. Учитель, аналізуючи цей контекст, має звертати увагу на виклики, які з'явилися. Під час вибору педагогічної комунікативної стратегії важливо врахувати *особистісні і соціокультурні характеристики співрозмовників*. Особливо це важливо під час роботи з уразливими категоріями учнів і батьків. Добір учителем комунікативної стратегії залежить і від *обставин, у яких перебувають мовці*. Особливістю сучасного спілкування є урахування складних життєвих умов, у яких опинилися учні та вчителі через воєнну російську агресію. Очевидно, що життєві ситуації, у яких перебувають чи перебували люди, спричинили зміни як у світосприйнятті, так і в поведінкових реакціях, що потребує додаткового особливого педагогічного впливу, ретельного обдумування і вибору власної комунікативної стратегії, щоб не нашкодити, підтримати, допомогти знайти учневі, батькам, колегам власну траєкторію поступу.

Професійний чинник обумовлює можливість педагога будувати спілкування відповідно до власної комунікативної компетентності (уміння врахувати семантичні, лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори, структурувати розмову відповідно до комунікативного режиму, стилю, жанру, добирати вдалі мовленнєві конструкції), знання психолого-вікових особливостей своїх співрозмовників, уміння використовувати техніки роботи з командами, техніку ненасильницької комунікації, здатність пошуку ресурсів, професійних спільнот, які можуть допомогти в покращенні спілкування.

Висновки. Насамкінець зауважимо, що педагог у сучасній школі в умовах екзистенційних викликів має продумувати і свідомо обирати власні комунікативні стратегії. Чинники, які впливають на такий вибір, визначаються як життєвими та професійними ситуаціями, так і вимогами нормативних документів, які, власне, і побудовані на потребах суб'єктів освітнього процесу. Перспективами наукових досліджень може стати вивчення особливостей добору педагогом комунікативних стратегій з різними соціальними групами, способи навчання учнів різних комунікативних стратегій і тактик.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1143732-18>.
2. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoi-serednoi-osviti-i300920-898>
3. Ржевський Г. Дистанційна форма навчання в сучасних умовах: психолого-педагогічні особливості. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2017. Вип. 259. С. 214-221.
4. Пасічник О. Методичні рекомендації для основної та старшої школи. *Організація дистанційного навчання в школі*. 2020. С. 54-65.
5. Концепція Нової української школи. URL: mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/.
6. Педагогічна риторика: історія, теорія, практика : монографія / [О. А. Кучерук, Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна, С. О. Караман та ін.] ; за ред. О. А. Кучерук. Київ : КНТ, 2016. 258 с.
7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник]. Київ : Академія, 2004. 344 с.
8. Goffman, E. The presentation of self in everyday life. Garden City: Doubleday Anchor Books, 1959.
9. Hymes, D. Models of the interaction of language and social life. In: *Gumperz, J.J. & Hymes, D. (eds) Directions in sociolinguistics: The Ethnography of Communication*. Basil Blackwell, 1986.
10. Lakoff, R. Language and woman's place. New York: Harper and Row, 1975. P. 64–79.
11. Сагач Г. М. Риторика : навч. посіб. К. : Ін Юре, 2000. 568 с.
12. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : Академія, 2010. 240 с.
13. Габідулліна А. Дидактичний дискурс та його мовленнєві жанри. *Мандрівець*. 2005. № 2. С. 63–67.
14. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі: [монографія]. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. 344 с.
15. Цепкало О. В. Комунікативні стратегії як об'єкт дослідження когнітивної та комунікативної лінгвістики, психолінгвістики та лінгводидактики. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 126-129.
16. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
17. Ибрагимова К. К., Мырзабекова М. Педагогический дискурс как коммуникативная стратегия обучения и воспитания. *Вестник Казахского НПУ*. Алматы, 2017. С. 56-60.
18. Кухта М. Педагогічний дискурс як засіб мотивації навчальної діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 342-346.
19. Скриннік Ю. С. Особливості комунікативної поведінки мовців при зміні соціальних ролей у інституціональному дискурсі. Теоретична і дидактична філологія. 2017. Вип. 25. С. 371-378.
20. Оліяр М. П. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до комунікативно-стратегічної діяльності. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2014. II (18), Issue: 37. С. 77-80.